

ישבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת מקץ תשע"ח

דקדוק הדין וריבוי השכר לצדיקים

כי מה באמת הדין ברודף שמתחנן על נפשו שלא יהרגוהו, והוא מבטיח שכבר לא ירדוף יותר? אם אנו משוכנעים שהרודף דובר אמת, והוא באמת מתכוין שלא לרדוף יותר - אז באמת אסור להרגו. כי כל הטעם שמותר להרוג רודף הוא, כדי שלא ירדוף עוד אחר הנרדף, ואם ניתן להשיג מטרה זו גם בלי להרוג את הרודף, אזי אסור להרוג את הרודף². אם איננו משוכנעים, חושבים שהוא סתם אומר וברגע שנעזוב אותו ימשיך לרדוף, אז צריך באמת להרוג אותו. אבל אם אנו משוכנעים שהוא חוזר בו, אז אסור להרגו. ממילא, אם יוסף התחנן לאחיו שלא יהרגוהו, היה מקום להאמינו ולהשיבו אל אביו. אך כיון שהאחים לא עשו כן, הרי שהיה מקום להכות על חטא - "אָבְלֵ אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אֲחֵינוּ, אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ".

מה התכוין ראובן כשאמר לאחיו "אמרת

לכם"...

ראובן שומע את דברי האחים, ואומר: "הלא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אֶל תִּחַטְּאוּ בְּיָד וְלֹא שָׁמַעְתֶּם, וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה בְּרִישׁ" (בראשית מב, כב). לא נראה שראובן מתכוין לומר, "אני צדיק, אני בסדר, אני אתם צריכים לעשות תשובה". לא חושב שזו הכוונה של ראובן. ראובן כנראה אומר כך: "הרי גם אני נמצא בצער הזה, גם אני נמצא כאן בבית הסוהר, ואני הרי כן ריחמתי על יוסף! אז למה גם אני בבית הסוהר? סימן שלא היה צריך רק לרחם על יוסף, אלא גם דמו הנה נדרש", כפי שמסביר רש"י, "דמו וגם דם הזקן". כלומר, התביעה עלינו היא לא רק על כך שלא חשבנו על יוסף, אלא גם על כך שלא חשבנו על "הזקן".

מי הוא "הזקן"? לכאורה הכוונה היא ליעקב. אבל לא כל כך מסתבר שראובן נתבע על כך שלא חשב על יעקב. ראובן ודאי חשב על יעקב כשניסה להציל את יוסף. מה א"כ הכוונה ב"דם הזקן"? נראה שהכוונה היא ליצחק, זקנם של יוסף ושל האחים, שגם הוא הצטער על מה שקרה ליוסף. על זה - אומר ראובן - לא חשבתם, וגם אני לא חשבתי, ולכן גם אני נכלאתי בבית הסוהר כמותכם, כי גם עלי יש תביעה מן השמים, למה לא חשבתי על הצער של זקננו יצחק. אמנם סבא יצחק ידע שיוסף לא מת, כפי שרש"י מביא (לו, ג), אבל היו צריכים להבין שאם יעקב יהיה באבל גם יצחק יצטער, גם אם ידע שיוסף חי, ועל זה לא חשב אף אחד מן האחים. לכן היתה על כך תביעה עליהם.

כי אדם נתבע מן השמים לא רק על מה שעשה באופן ישיר, אלא גם על תוצאות רחוקות של מעשיו, פירותיהן

ביאור הטענה על האחים שלא ריחמו על יוסף

"וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו: אָבְלֵ אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אֲחֵינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ, עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת" (בראשית מב, כא). צריך להבין: אם יהיה מישהו שחייב מיתת בית דין, כגון שחילל שבת, והוא יתחנן אלינו שלא נהרוג אותו, האם נוותר לו ולא נסקול אותו?! ודאי שלא! התורה מחייבת לסקול אותו, וכך נעשה, גם אם יתחנן על נפשו בכל לשון של תחינה ובקשה. ואם כך, צריך להבין: מה פירוש דברי האחים, "אָבְלֵ אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אֲחֵינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ"? איזו אשמה יש כאן? הרי האחים דנו את יוסף בדין תורה, ופסקו עליו שחייב מיתה, וא"כ מה שייך לרחם עליו ולא להרגו?

התשובה היא, שהאחים לא דנו את יוסף למיתה בי"ד, אלא דנו אותו מדין רודף. מנין שדנו אותו כדין רודף? שהרי התורה מספרת: "וַיִּשְׁלַחְהוּ וַיִּשְׁלְכוּ אֹתוֹ הַבְּרָה... וַיִּשְׁבוּ לְאָכְלָם לֶחֶם" (בראשית לו, כד-כה). וקשה: הרי הלכה היא, שסנהדרין שהרגו את הנפש, אין טועמין כלום כל אותו היום (סנה' סג, א) [זהו אחד הדינים הנלמדים מן הפסוק "לא תאכלו על הדם" (ויקרא יט, כו)]. כיצד אפוא יושבים האחים לאכול, לאחר שדנו את יוסף למיתה והשליכוהו לבור כדי להרגו? התשובה היא, שברודף לא קיים דין זה, שאסור לאכול לחם לאחר הריגתו. אם מישהו ירה ברודף והרג אותו, אין עליו איסור לאכול לחם באותו יום. לכן, לא נמנעו האחים מאכילת לחם לאחר שהשליכו את יוסף לבור.

עוד הוכחה: לאחר שדנו האחים את יוסף למיתה, קם יהודה ואומר: "מה בצע פי נהרג את אֲחֵינוּ... לָכוּ וְנִמְכְּרֵנוּ לְיִשְׁמַעֲאֵלִים, וְיִגְדְּנוּ אֶל תְּהֵי בּוֹ!" (בראשית לו, כז-כח) כיצד מציע יהודה לְוַתֵּר על הריגת יוסף, ולהמיר את הריגתו במכירתו לישמעאלים? והרי התורה אמרה: "וְלֹא תִקְחוּ כֶּפֶר לְנַפְשׁ רֵצַח אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לְמוֹת" (במדבר לה, לא). אסור להמיר חיוב מיתה בתשלומי ממון או בעונש אחר. אך לפי מה שבארנו, הענין מיושב. הרי האחים לא דנו את יוסף לחיוב מיתה רגיל, אלא לחיוב מיתה בתורת רודף, וברודף הרי הדין הוא, שאם נמצאה דרך להנצל ממנו בלי להרוג אותו, אסור להרגו (רמב"ם הל' רוצח ושמירת נפש פ"א ה"ז). רק אם אין עצה אחרת להנצל ממנו, מותר להרוג את הרודף. ולכן, ברגע שיהודה מציע למכור את יוסף לעבד ולהפטר מרדיפתו בדרך זו, מקבלים האחים את ההצעה, ועושים כדבריו¹.

ממילא, אם דנו את יוסף למיתה מדין רודף, אפשר להבין את דברי האחים שאמרו, "אָבְלֵ אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אֲחֵינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ".

ופירות פירותיהן, גם עליהם הוא נתבע.

אדם נתבע גם על תוצאות רחוקות

עד כמה יש תביעה על האדם על תוצאות מעשיו רואים בכמה מקומות בתנ"ך. לדוגמא: בספר שמואל מסופר, "וַיְהִי רָעַב בְּיַמֵּי דָוִד שְׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה, וַיִּבְקֹשׁ דָּוִד אֶת פָּנָיו ה', וַיֹּאמֶר ה': אֶל שְׂאוּל וְאֶל בֵּית הַדְּמִים, עַל אֲשֶׁר הִמִּית אֶת הַגְּבַעֲנִים". כלומר, הרעב בא בגלל שני עונות: א) "אֶל שְׂאוּל" - שנקבר בחפזה, ולא נספד לפי כבודו, ב) "וְאֶל בֵּית הַדְּמִים - עַל אֲשֶׁר הִמִּית אֶת הַגְּבַעֲנִים". שואלת הגמרא: "וכי היכן מצינו בשאול שהמית הגבעונים?" הרי לא מצינו בשום מקום דבר כזה. עונה הגמרא: "מתוך שהרג נוב עיר הכהנים, שהיו מספיקין להם מים ומזון, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן". שאול גדע את מקור פרנסתם של הגבעונים, ודבר זה נחשב לו כאילו המיתם. דוד מנסה לפייס את הגבעונים על המעשה הזה, אבל הגבעונים לא מתפייסים. רק אם יתלו שבעה אנשים מזרעו של שאול הם מוכנים למחול, ודוד נאלץ לקבל את הדרישה הזאת כדי להפסיק את הרעב. למרות ששאול לא פגע בגבעונים באופן ישיר, אך היות ובעקיפין גרם לצמצום אספקת הלחם והמים לגבעונים, הוא נענש על כך. כי הקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה (יבמות קכא, ב), ומעניש אותם בחומרה על עבירות קלות, שאצלנו אינן נחשבות למאומה. שבעה מבניו של שאול נהרגים בגלל העון הזה.

גם דוד נתבע בפרשה הזו. הגמרא אומרת, אמר הקב"ה לדוד: "עד מתי יהיה עון זה טמון בידך? על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים (מפני ששאול חשד בהם שהם מסייעים לדוד למרוד בו), ועל ידך נטרד דואג האדומי (מהעולם הבא, על ספיפר לשאול לשון הרע על דוד), ועל ידך נהרגו שאול ושלשת בניו (במלחמה, כעונש על הריגת נוב עיר הכהנים). רצונך - יכלו זרעך, או תמסר ביד אויב?" (סנה' צה, א) גם אתה צריך לקבל עונש על שהלכת אל אחימלך הכהן וגרמת לכל התסבוכת הזאת. למרות שדוד עשה מה שעשה בגלל פיקוח נפש, שלא היה לו מה לאכול, אבל יתכן שהיה יכול למצוא בצורה אחרת משהו לאכול. עכ"פ פיקוח נפש לא מתיר להרוג אנשים אחרים. ולכן הקב"ה שואל את דוד כיצד הוא בוחר להענש, ע"י שיכלה זרעו, או ע"י שימסר ביד אויב. בהתחלה הוא בחר להמסר ביד אויב, אבל מאוחר יותר אבישי בן צרויה שכנע אותו שיעדיף שיכלה זרעו (סנה' אומרת, "אלמלא נשתייר אביתר לאחימלך בן אחיטוב, לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט" (סנה' צה, ב). רק מפני שנשאר בן אחד לנוב עיר הכהנים, נשאר גם בן אחד מזרעו של דוד, והוא יואש המלך שממנו יצא אח"כ מלך המשיח. כל שאר בני דוד נהרגו ע"י עתליה (ע"י מל"ב יא, א). רואים, עד כמה הקב"ה מדקדק על כל דבר, לא עובר בשתיקה, ודאי לא לצדיקים. הקב"ה מדקדק איתם על כל דבר ודבר.

למה דוקא עם הצדיקים מדקדק הקב"ה בזין?
צריכים באמת להבין, למה דוקא עם הצדיקים מדקדק

הקב"ה על כל דבר ודבר, מה שלא מדקדק כ"כ עם אחרים? למה דוקא אותם הוא מעניש בחומרה רבה כל כך?

אפשר להסביר זאת במשל: יהלום יקר, כל שריטה קטנה מורידה את ערכו באופן ניכר. לעומת זאת, גרוטאה של מתכת - שריטה קלה אינה מעלה ואינה מורידה בה כלום. כדי לפגום בערכה של גרוטאה מתכת, יש לפגום בה פגימה הרבה יותר רצינית מאשר שריטה קלה. כך גם היחס בין הצדיקים לאנשים הפשוטים. הפגם הנגרם לצדיק ע"י העון הקל שעשה, הוא כשריטה ביהלום. שריטה קטנה - וערכו של היהלום נפגם מאד. לעומת זאת, אצל אדם רגיל, עברה כזו אינה נחשבת למאומה. רק עבירה חמורה מאד תפגום באדם רגיל באותו שיעור שה"ש שריטה" פוגמת אצל הצדיק.

לכן הקב"ה מדקדק דוקא עם הצדיקים כחוט השערה. כי דוקא אצלם, אפילו מעשה קטן מאד שאינו כשורה, גורם לנזק גדול, והדין עם האדם הוא לא כפי המעשה, אלא כפי התוצאה. הצדיקים הם יהלומים, לכן הקב"ה מדקדק איתם על שריטות. לעומת זאת הרשעים - הם גרוטאות של ברזל. אין מה לדקדק איתם על שריטות.

ובכל זאת, למרות שעם הצדיקים מדקדק הקב"ה כחוט השערה ודן אותם בחומרה, בכל זאת כדאי להיות יהלום, ולא גרוטאה של ברזל. כי מידה טובה מרובה ממידת פורענות (סוטה יא, א), ואם כך מדקדק הקב"ה לרעה, כל שכן שמי שעושה דבר טוב מתחשבים בכל התוצאות הטובות של מה שהוא עשה.

למשל, הגמרא אומרת, "טוב המלביץ שינינם לחברו יותר ממשקהו חֶלֶב" (כתובות קיא, ב). לתת חיוך לאדם ולהראות לו פנים שוחקות, שזה יותר מלתת לו כוס חלב³. למה זה יותר? הרי כוס חלב עולה כסף, וחיוך לא עולה כלום! ובכלל, מה כבר נתתי לשני כשחייכתי אליו? התשובה היא, שמחלב אפשר לחיות רק יום-יומים, או שלשה ימים. לעומת זאת, בחיוך אפשר להעניק לאדם חיי עולם! אם בא בחור לשייבה, מקבלים אותו בסבר פנים יפות, מקרבים אותו, רוצים ללמוד איתו, לסייע לו בכל מה שצריך - בזה מעניקים לו חיי עולם. הוא ירגיש טוב בשייבה, ילמד היטב בשייבה, יגדל בה בתורה, ביראת שמים, במידות טובות ובכל מה שאפשר לקבל בשייבה - הרי הענקת לו חיי עולם! ולא רק לו, אלא גם לזרעו! אם ירגיש טוב בשייבה, ישלח בעתיד גם את בניו לשייבה, ובניו גם הם ישלחו את בניהם לשייבה - הרי שהענקת לו ולזרעו אחריו חיי עולם, בחיוך שחייכת אליו! קרבת דורות שלמים לעבודת ה'. יש לך שכר על כל המצוות שהוא ובניו ובניו יעשו, ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם יעשו. אין גבול לשיעור השכר שתקבל על כך.

המשנה אומרת, "הלומד מחבירו פרק אחד, או הלכה אחת, או פסוק אחד, או דבור אחד, אפילו אות אחת - צריך לנהוג בו כבוד" (אבות פ"ו מ"ג). למה? בגלל אות אחת שלמד ממנו? כן! כי באות אחת של תורה שלמד ממנו, זכה לחיי עוה"ב! ואם אח"כ ילמד את בניו ותלמידיו, הרי זה שלימד אותו מקבל שכר על כל מה שלימד לבניו

ענשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקב"ה עליהם את עבדיהם והם הכריתום" (רמב"ן בראשית מט, י). ובכל זאת קשה, היכן כל הזכויות של בית חשמונאי? הרי כל עם ישראל שומר תורה ומצוות עד היום רק בזכות המשפחה הזאת. אלמלא הם, כולם היו מתייונים. לא היה מי שילמד תורה, ולא היה מי שישמור מצוות. לאן נעלמה הזכות הזו? למה לא עמדה להם זכות זו להצילם מהעונש הכבד שבא עליהם?

יכול להיות, שכמו שדבר שנעשה בו נס לא ראוי להנות ממנו (עי' תענית כד, ב), כך גם משפחת בית חשמונאי, דווקא בגלל שקידשה שם שמים כל כך, ונעשו על ידה הנסים הגדולים, כבר אין להם כ"כ קיום בעולם הזה. מקומם בעוה"ב, לא בעוה"ז. אולי זה הטעם שלא נשאר מהם זכר.

עכ"פ, ודאי שהכרת טובה לחשמונאי ובניו צריכה להיות לנו, עד סוף כל הדורות צריכים להכיר טובה לבית חשמונאי על כל מה שעשו, שבגללם אנו זוכים ללמוד תורה, לקיים מצוות, למול את הבנים, לשמור שבת, הכל בזכות אותה משפחה נכבדה.

ולתלמידיו ולדורות הבאים.

הרי שאין קץ לטובה! אם על הרעה הקב"ה מקפיד כ"כ, על הטובה על אחת כמה וכמה. מי שגורם טובות לחברו, בודאי שכרו גדול מאד לאין שיעור. מקרב את חברו לתורה, לעבודת ה', אין קץ לשכר שיש לו.

דקדוק הדין עם משפחת בית חשמונאי

עם דברנו על דקדוק הדין, באמת קשה, ולא נעים לשאול, למה אותה משפחה מפוארת, משפחת בית חשמונאי, שמסרו את נפשם והביאו ישועה לעם ישראל, ישועה רוחנית וישועה גשמית, וקידשו את השם כל כך, למה אותה משפחה אבדה בסופו של דבר מתוך עם ישראל, ללא שנשאר ממנה שריד ופליט. גם אבדה ברוח, שנהיו צדוקים, וגם אבדה בגוף, שנהרגו ולא נשאר מהם כל זכר. תחילה, יוחנן כהן גדול, נכדו של מתתיהו, ששימש בכהונה גדולה שמונים שנה, נעשה בסוף ימיו צדוקי (ברכות כט, א), ואח"כ כל המשפחה כולה נהרגת ע"י הורדוס, העבד של בית חשמונאי (כ"ב ג, ב), עד שחז"ל אמרו, שכל מי שאומר שמוצאו מבית חשמונאי הוא עבד, כי לא נשאר שריד ופליט מבית חשמונאי, חוץ מאותו עבד וצאצאיו, שהיו עבדים כמותו (קידושין ע, ב). איך ולמה קרה דבר כזה, שמשפחה מפוארת כזו, שקידשה כל כך שם שמים, אבדה מתוך עם ישראל?

הרמב"ן כתב טעם לזה, מפני שאחר הנס והישועה נטלו החשמונאים לעצמם מלכות, ואסור היה להם לעשות כן, כיון שהמלכות שייכת לבית דוד, ולא לכהנים, "והיה

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. ועוד יותר מכך מובא ברש"י (בראשית לח, א), שאם היה יהודה אומר לאֲחֵיו להשיב את יוסף אל אביו - היו שומעים לו! ועל כרחך, שלא דנו אותו בדין מיתה רגיל, אלא כרודף, ולכן אם היה יהודה מציע להפטר מרדיפתו באופן אחר, בלי למוכרו, ובלי לצער את אביהם - היו שומעים לו.
2. כמבואר בגמרא: "הרודף אחר חברו להרגו, ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל [באחד מאבריו אלא הרגו] - נהרג עליו" (סנה' נז, א).
3. וכעין זה אמרו: "כל הנותן פרוטה לעני - מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים - מתברך בי"א ברכות" (ב"ב ט, ב). כי לפיוס העני בדברים יש מעלה יתירה, יותר מלתת לו פרוטה.